

SPREHODI PO SLOVENSKEM BESEDIŠČU

Spregovorimo kaj o izposojenkah! Seveda si moramo biti najprej na čistem, kaj z njimi mislimo. To so besede iz tujih jezikov, ki jih je sprejelo ljudstvo po ustnem občevanju. Občevanje se je začelo že v davnini, ko so Slovani še bivali v Zakarpatju, traja pa vse do današnjega dne. Zatorej imamo poleg prastarih izposojenk, ki so se s časom docela prilagodile slovenski okolici in jih spozna samo strokovnjak, tudi čisto mlade s kričeče tujo obleko. Razume se, da knjižni jezik ni sprejel vseh, marveč jih je presejal skoz bolj ali manj gosto rešeto: Trubar je pisal skoraj vse, Japljeva doba je iztrebila že dosti plevela, a puristi v drugi polovici preteklega stoletja so šli pri čiščenju tako daleč, da so včasih slovenskemu jeziku že škodo delali.

Vprašamo se, kakšno merilo je imel knjižni jezik pri sprejemanju izposojenk. Prav gotovo je sprejel vse tiste, ki so v teku stoletij dobile tako slovensko lice, da jih ni več ločiti od domačih besedi. Trubar je pisal skoraj vse, kar jih je ljudstvo govorilo. Njegovi nastopniki so se že ozirali po slovenskih narečjih sosednjih krajin, če morda katero ne premore domače besede, ki bi z njo nadomestili pritepenko, sem ter tja so tudi že stopili naposodo k Hrvatom. Iliromani in skrajni puristi pa so izposojenke na debelo zamenjavali s knjižnimi besedami, vzetimi iz drugih slovanskih jezikov, zamenjavali so celo domače besede, zatorej se je takrat knjižni jezik toliko oddaljil od govorjenega. Sicer pa: kdor vse dobro premeri, ne zameri. Trubarju je šlo za to, da bi ga tudi preprosto ljudstvo razumelo. Slovanofili so pisali v času najhujšega nemškega pritiska od Metternicha preko Bacha do Lasserja in so zato iskali opore pri drugih Slovanih. Današnji knjižni jezik se spet skuša približati govorjenemu, zato se vrača k ljudskim izposojenkam in opušča nepotrebne slovanske.

Katere besede si je izposojal ljudski jezik? Predvsem imena za predmete in pojme, ki zanje ni imel svoje besede. Šele pozneje, v dobi močne nemške penetracije, je začel prevzemati tudi nepotrebne besede, tako da je ponekod prišlo celo do dvojezičnosti. Če smo na severu izgubljali zemljo, smo pa drugje poslovenili številne nemške koloniste in to se tudi ni zgodilo brez vdora tujih besed (kakor tudi ne brez vdora tujih primkov, n. pr. Tavčar, Šifrer, Jenšterle itd.).

Knjižni jezik se je skušal omejiti na potrebne izposojenke, vendar je včasih težko začrtati mejo. Tudi v slovenskem knjižnem jeziku je marsikaj samo igra naključja in vplivnih piscev; ta in ta izposojenka je sprejeta, druga z enakimi lastnostmi pa ne. Tako so do pred kratkim risati dovoljevali, ribati pa ne.

Rekli smo torej, da si jezik v zdravem razvoju izposoja samo imena za predmete in pojme, prevzete iz tujih kultur. Takih kulturnih besedi je med izposojenkami našega knjižnega jezika vsaj devet desetin. Prišle so od vseh strani sveta, nekatere so last vseh kulturnih jezikov, posredovali pa sta jih veliko večino nemščina ali romanščina. Mislim, da bo

bralcem vseč, če jih obravnamo po posameznih kulturnih panogah in na kratko ocenimo njih vrednost ali nevrednost.

1. Najštevilnejša je rastlinska družina. Še v praslovanski dobi — saj so skupne vsem slovanskim jezikom — so bile izposojene breskev iz lat. persica, češnja iz Male Azije, hmelj iz finščine, hruška iz kurdščine, konoplja iz armenščine, luk iz germanščine in ločika iz lat. lactuca. Druge izposojenke so mlajše, pa vendar vsaj nekatere še zelo stare. Iz nem. narečij so cimbara, kreša, kukmak, mrkev, nagelj; enako (hajda (in ajd »pogan«); znano je, da so žito radi poimenovali po narodu, primerjaj slov. turščica, it. sarracino, rus. greča (to je grško žito, pomeni pa ajdo).

Iz romanščine imamo deloma naravnost, deloma preko nemščine: blitva, cer, čebula, čičerka (cizara, kihra), figa, karfijola, kapus, kolmež, koleraba, krebujica, kumara, ljuljka, lovor, majaron, meta, murva, olje, pesa, pinijska, polaj, por, pomaranča, radič, redkev, repa, riž, roža, rman, ruta, sirek, solata, špinača, tobak, vijolica, žajbelj (primerjaj ital. bieta, cerro, cipolla, cece, fico, cavoli fiore, capuccio, calamo, cavolo rapa; latin. lolium, laurus, maiorana, mentha, morum, oleum, beta, pinea, pulegium, porrum; ital. pomo (di) arancia, radicchio, radice, rapa, riso, rosa; latin. romanus, ruta, sorgum; ital. in-salata, spinacio, tabacco, viola, salvia). Iz grščine, navadno preko latinščine, smo prevzeli besede fižol, janež, kutina, lilija, luštrek, mandelj, nešplja, pehtran, peteršilj, poper, pušpan (prek nem. Buchs-baum), špargelj, timijan.

Iz daljnih krajev: arabski so duhan, kumina, žafran, iz Egipta gumi, papir, iz Perzije limona, iz Armenije kostanj, iz Indije kafra, iz Kine čaj. Perz. pambak je dal po lat. bambagium pri nas bombaž, preko tur. pamuk pa imajo Srbi svojo besedo. Iz Indije prevzeti sakkhara se je v arabskih ustih glasil sukkar, v grških sáharon, v turških šekér. Češpljo (sebastica) so prinesli križarji iz Sebaste v Samariji. Arabski qahvah so prevzeli Turki kot kahve, od tod razloček med kavo in kofetom. Poper smo posodili Ogrom in dobili iz njega nazaj papriko. Krompir je iz nem. Grundbirne (prim. tudi Erdapfel), češki brambor verjetneje po pokrajini Brandenburg, od koder so ga izvažali (v polj. je podolgovat krompir berlinská). Naša cima pomeni vršiček ali kal, pa je različnega izvora, če primerjamo ital. cima (vrh) in nem. Keim iz starega kīme.

Poglejmo sedaj, kaj pravi k tem besedam SP! Vzhodne besede duhan ne prizna, ampak samo zahodno tobak. Pred karfijolo ima zvezdico in predlaga cvetačo. To je nova beseda, Pleteršnik je še nima, je pa lepo narejena in ustreza. Pri blitvi pravi, da je prepovedan mangold. Mrkev prizna, čeprav imamo domačinko koren. Vendar ta zares ni dovolj jasna, ker se rabi kot skupno ime korenje ali pa v splošnem pomenu. Za nagelj bi lahko terjal klinček, toda ta ni nič drugega ko prevod iz nemščine. Svoje dni so hudo grmeli proti cukru ter ga nadomestili z narejenim sladkorjem, vendar Slovenski pravopis spet dovoljuje cukrer, saj je mednarodna tujka.

2. Tudi med živalskimi imeni imamo zelo stare izposojenke, n. pr. lev iz grš. léon in osel, ki so ga Slovani dobili po Gotih iz Male Azije. Bivol je pri nas prevzet iz drugih slovanskih jezikov, izvajajo ga iz grš.

búbalos; v zadnjem delu ga je ljudska etimologija naslonila na vola. Iz grš. sta tudi imeni za fazana in kamelo. Nekaterim puristom se je zdel izraz velblod bolj slovanski. V resnici pa pridemo tako z dežja pod kap, saj gre za slabšo izposojenko: iz elefanta je gotščina napravila ulbandus, Slovani pa so dodali še iz svoje ljudske etimologije migljaj, da je to žival, ki »vele blodi«.

Od drugih živalskih imen so germanskega izvora kunec, opica; romanska so: damjak, kopun, koštrun, krap, mrena (riba), mula, muren, pav, podgana, som, sardina (po znanem otoku); turškega kragulja so prevzeli vsi slovanski jeziki. Komur ni všeč poudarek papíga, kakor ga predpisuje SP, naj mirno piše papagaj, ki ni nič bolj tuj, je pa iz portugalščine. Za prevzemanje besed primerjajmo tole: Italijan je dejal, da je a c a v a l l o (na konju), Slovenec je to slišal o k o b a l o in ustvaril k temu še glagol okobaliti.

3. Tuja imena za blago smo ponajveč dobili od severnih in zahodnih sosedov, često samo posrednikov. Arabski barakân nam je po različni poti dal porhant in baržun. Žamet je iz grš. eksámitos. Irhovino daje kozlič (lat. hircus). Raševina iz nem. Rasch je bilo blago, ki so ga izdelovali v franc. mestu Arras. Pavola je iz Baumwolle, žida iz seta preko stnem. sīda, škrlat je turški. Pergament so izdelovali v mestu Pergamon (po Dolenjskem sem slišal pergamin za denarnico). Vodnik poje: Imam oblačilo domačga padvana, ženica pa krilo iz právga mezlana. Prvo je blago, kakor so ga izdelovali v Padovi, drugo je polvolna (mezzalana). Volno so česali z grebenom ali češljakom, ki so mu rekli tudi gradaše iz franc. cardasse in to iz lat. carduus (osat); iz istega vira je tudi krtača. Ta pravzaprav ni tako potrebna, ko imamo domačinko ščet, vendar jo SP dopušča.

Na področju teh panog kulture so torej skorajda vse izposojenke potrebne in seveda tudi dovoljene. Kje pa so potemtakem tiste nepotrebne? Z nekaterimi se bomo srečali na drugih področjih: obleka in obutev, orodje in orožje, prebivališče in pohišstvo, kupčija, promet in denar, poljedelstvo, posoda, jedi, kulturne dobrine, verstvo, družbena ureditev. O tem pa kdaj drugič.

Rajko Nahtigal

NEKI FONETIČNO NAPAČNI NAUK V SLOVENSKIH SLOVNICAH

Znanstveno pravilno fonetično predstavljanje glasov slovenskega knjižnega jezika je začel v slovnico deloma uvajati St. Škrabec (prim. Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. Cvetje 1893, XII § 4, 9—10). V šolski slovniški učbenik pa je to zopet le deloma precej po Škrabčevem primeru uvel A. Breznik (Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec 1916). Na njej slone več ali manj naslednji učbeniki.

Za razumevanje nadaljnjih izvajanj se mi zdi potrebno na splošno omeniti, da nastajajo različni glasovi, ko prehaja nemi ali zveneči zračni